

PABERKI O ČOPU

V slovenskem biografskem leksikonu sem posvetil Matiji Čopu pred desetimi leti sicer 13 strani, vendar se mi že zdi potrebno, da izpregovorim še o marsičem, kar je v zvezi z možem, ki je pred sto leti, dne 6. julija 1835, utonil v valovih Save pri Tomačevem nad Ljubljano.

I

V omenitvah odnosov med Čopom in Prešernom prevladuje podčrtavanje, da je Prešeren izgubil nenadomestljivega mentorja. Toda podoba je, da je s to smrtjo še več izgubil človek kakor pa pesnik Prešeren. Danes moramo upoštevati tudi to, kar poroča pesnikova sestra Lenka: „Vselej se mi je zdelo, da je (Prešeren) s Čopom izgubil na zemlji vse, kar je imel. Čopova modrost ga je vodila... Dokler je bil Čop, ni šel doktor nikamor drugam kot vsak dan zvečer k njemu. Ali je pa tudi Čop k nam prišel. ‚Tokrat je bilo tako fletno‘, je rekla sestra Katra. Čop je bil tako lepega zadržanja. Bil je v tako dobrem imenu; pa je bil tudi vreden tacega imena“ (41). Ob čitanju teh stavkov mi je postalo jasno: Prešeren bi bil uravnal svoje življenje brez take Ane in bi se tudi po porazih 1840/1841 ne bil tako opazljivo zapuščal, da je še mogel „vsak dan zvečer“ zahajati k resnobnemu, finemu, gentlemanskemu, plemenitemu in duševno izredno bogatemu iskatelju estetskih užitkov. Katastrofa z dne 6. julija 1835 je vzela pesniku edinega človeka, na katerega se je pri uravnavanju načina življenja iz notranje potrebe oziral, ker ga je tako ljubil in spoštoval, da se je bal besed in dejanj, s katerimi bi utegnil vzbujati njegovo obsodbo.

2

Šele ob pritegnitvi čisto človeških plati v razmerju med Čopom in Prešernom postaja prav razumljiva pesnikova obupna žalost, kajti Čopovo mentorstvo je kljub „Jünger, die am Grab des Meisters trauern“ v nemški elegiji in kljub mojstru, ki je Prešernovemu čolničju „z jádrami krmo popravil“, v slovenski — vendarle treba omejiti na tisti obseg, ki je v skladu tudi s potrebami razgledanega pesniškega genija, kakršen je bil Prešeren.

Dokazati se dá na primer, da Čop več Prešernovih pesnitev leta in leta ni poznal ali da mu jih pesnik sploh nikoli ni pokazal. Tako Prešeren tudi po vrnitvi v Ljubljano Čopu tistega zvezka pesmi, ki ga je na Dunaju 1825/1826 dal v presojo Kopitarju, ni omenil, niti se z „mentorjem“ posvetoval, preden je 1831 večino tistih pesmi kot „nepopravljive“ uničil, ampak je o vsem tem prijatelja obvestil šele iz Celovca v pismu z dne 13. februarja 1832. Dokazati se tudi dá, da je Čop 1831 in 1833 eno obliko soneta imenoval še „vzorno“, a pesnik je dajal prednost drugi, pri kateri je tudi ostal. Tudi se ne sme prezreti, da slovenski jezik Čopu niti približno ni bil tako pokoren kakor Prešernu, ki je z intuicijo pesnika in brez pomoči filologa imel v evidenci vso bogato njegovo klaviaturo. Naposled za reševanje tega problema ni brezpomembno, da so Čopovi odstavki o Prešernovi pesmi v zgodovini iz 1831 in v opombah k oceni Čelakovskega iz 1833 v bistvu vendarle samo hladne opozoritve na „ton“ prijateljeve pesmi, t. j. na skladnost med zunanjo obliko in vsebino.

Čopu res „skrita nobena bilà ni zvezd nebá poezije“. O večini del, ki jim je pritikal mesto v svetovni literaturi, je imel lastno in podprto sodbo.

Ne bi bilo lahko v takratni Evropi najti literarnega posredovalca, ki bi se bil mogel z ljubljanskim profesorjem humanitete meriti po razsežnosti strokovnega znanja. Toda najrajši in največ je razmišljal Čop po vsej priliki o formi literarnih umetnin.

Prešeren je imel v Čopu prijatelja, do katerega se je mogel obrniti s katerimkoli vprašanjem iz področja zunanje oblike pesmi: nikoli ni vprašal zaman, vsako tako posvetovanje mu je dalo zavest gotovosti. Nedvomno bi bil ostal Prešeren tudi brez takega Čopovega mentorstva, ki se je začelo v jeseni 1828, genialen, jasen in nazoren besedni oblikovatelj egocentrične izpovedne smeri, v kakršnega se je razvil že 1824 do 1828, torej brez Čopovega mentorstva, verjetno pa je, da bi njegove „Poezije“, da ni bilo Čopovega mentorstva in posredovanja, ne bile tako bogate na romanskih oblikah in ne bi kazale toliko odrazov intenzivnega in doganjivega razmišljanja o zunanji formi, kakor jih kažejo sedaj.

3

Pesnik je izpričal tudi s številom pesnitev, ki jih je naslovil na Čopa, da mu ni bil nobeden tako blizek kakor ta, kateremu je govoril v vezani besedi osemkrat. Dvostišje o „Čudnem dihurju“ iz 1831 in distih „Viel kratzfüßelnder Bücklinge“ iz 1832 sta sicer nekoliko groba, a pomembna zaradi tega, ker opozarjata, da je treba v vprašanju o razmerju med Čopom in Prešernom vlogi tudi zamenjati ter reševati tudi problem, kaj je Prešeren bil in dal Čopu... Isti problem pomikajo v ospredje tudi „Literärische Scherze“ iz 1833 s četrto in peto točko. Tercine „Dem Andenken des Matthias Čóp“ so vzklike iz prvih 17 dni po katastrofi, ko je bil pesnik ves prežet z boleščjo zaradi izgube in s strahom pred neizbežno samoto, medtem ko je pol leta pozneje, ko je posvečal prijateljevim manom s sonetom „Matíju Čopu“ „Krst“, že mogel govoriti o „hladilu“ ločitvi. Ob popravljanju verzov za Čopov nagrobni spomenik 1838 do 1840 je že slutil, kakor kaže nekoliko starejši „Ribič“, prihod usode, toda za spomenik je govoril v imenu skupine. Ko je enajsto leto po katastrofi pač iz misli na petdesetletnico prijateljevega rojstva pesnil distihe „V spomin Matíja Čopa“, je že stal na razvalinah življenja in pač vedel, pred čim bi ga Čop bil utegnil obvarovati. Toda v svojem stremljenju, da pomakne v ospredje splošno Čopovo pomembnost, je v prvi redakciji začetka sicer namignil, kaj dolguje prijatelju sam, pozneje pa tudi v teh verzih ednino nadomestil z množino ter zaključil v imenu skupine.

Mislím na prvo redakcijo prvih štirih distihov:

Bíl naš léd tájat' se začél; pomlád je drugót že;
 v dragi slovénski vkrotèn ní domovíni vihár.
 Svój čólnič stêsal sim, z Bógam zročil ga mórju
 skál brêznov se ogibát' še nenavájeniga.
 Zvézde, ki réš'jo, bílé neznáne, ki čoln pogubéjo;
 Lel bil moj krmar, drúgi je bil Palinúr. —
 Tí nam otél si čólnič, si mu z jádrami kèrmo popravil,
 Tí mu pokazal si pót právo v dežélu duhóv.

Z razlago, da bi pesnik z Leljem-Palinurjem, ki imata v prvi objavi 1846 opombo, da je prvi „bog ljubezni, slovanski Amor“, a drugi „Enêjev kermar, ki je v morji vtonil“ (ker je zadremal?), ne mislil oznake svoje poezije v neki dobi, kakor je razlagal pred 40 leti Pintar (LZ 1896, 581, 646, 772),

ampak Čopa (DS 1905,600, 673, 735), se prejkoslej ne morem sprijazniti (SBL I, 108). Če bi bila ta razlaga pravilna, bi elegija v nasprotju s Prešernovim zmisлом za ekonomijo dvakrat naglašala način Čopove smrti ter bila v tem delu brez vsakega logičnega stopnjevanja, ker bi vsiljevala razlago, da je Prešernova poezija bila nebogljena, dasi jo je uravnaval Čop od začetka pa do katastrofe v Savi! Skoraj nemogoče si je misliti, da bi Prešeren po podpičju in v sredi metrične enote začel nov odstavek, ki bi z vsemi prejšnjimi verzi bil v nasprotju ter se nadaljeval v naslednjih enotah. In na osnovi kake predstave naj bi bil Čop-Lelj = „bog ljubezni, slovenski Amor“? Ali samo zaradi tega, ker omenja 13. distih njegove „ljubezni darove“?! Ko pa je Lelj, ki se je seznanil Prešeren z njim v Laurentovi razpravi „Die Götter der Slaven“ (Illyr. Blatt 16. januarja 1836), istoveten z Amorjem ali Kupidom, a je ta Prešernu sicer vedno protektor ljubezni med spoloma (primerjaj soneta „Dve sestri“ in „Kupido! tí in tvôja lépa starka“)! Ne! Verjetnejše se mi zdi, da je imel Prešeren namen nanizati približno te-le misli: slovenska posvetna poezija ni mogla uspevati (I. distih); tudi Prešeren je bil v nevarnosti da zopet umolkne, ko njegova ljubezenska poezija pri naslovljenki ni učinkovala (2—3: Amor je zadremal kakor drugi Palinur); Čop mu je dokazal, da ima njegova pesem svoje velike naloge brez ozira na uspeh pri dekletu, ker mora pripravljati Slovence za tekmo z „zvezdami neba poezije“ (4); Čop-Krez, ki je bil za takega mentorja sposoben (5—9); Čopova smrt (10—11); splošni pomen Čopovega dela (12—14); poziv Čopovim čestilcem (15).

Čas, ko bi bil Čop tako posegel v Prešernovo življenje in delo, bi utegnila biti druga polovica 1832: doba, ko je Prešeren po vrnitvi iz Celovca razmišljal o posledicah odvetniškega izpita, katerega je opravil le z najnižjo še pozitivno noto, o prekinitvi zadnjih stikov z Gradčanko Klunovo ter o vzrokih, ki so mu uničili upanje na ljubezen tiste neznane nam Ljubljankanke, ki je bila do teh dni predmet njegove ljubezenske poezije.

Zavedam se, da tudi ta razlaga ne more odstraniti vseh pomislekov in vprašajev. Sodim pa, da je temu vzrok nekoliko morda tudi pesnik sam: zlasti „Palinur“ se mi zdi še manj posrečena primera kakor v prvi pesnitvi Čopu v spomin — „dihur“!

4

Zunanje okoliščine Čopove smrti so bile take, da je zaradi njih samih imel Prešeren pač mnogo težkih ur. Očitati si je utegnil, da ni mogel prijatelja na usodni poti spremljati. Njegova sestra Lenka, ki je bila ob Čopovi smrti že pri bratu Juriju na Koroškem, je 1878 in 1879 narekovala Tomu Zupanu po pripovedovanju sestre *Katre*, 1835 že Prešernove gospodinje: „Časih je prišel Čop k doktorju za izprehod ga vabit. Prišel je tudi, ko je šel v Tomačevem v smrt. Frencè pa ni časa imel tisti popoldan. Je še takrat očital našemu: ‚Kadar pridem, nimaš časa.‘ Katra je potem rekla: ‚To je dobro, de Frencè ni šel. Za njim bi bil v vodo skočil in bi bil res skočil. Imel ga je strašno rad. Plavati nista znala ne doktor ne Čop. Utonila bi bila oba . . .“ (42). Čopa je spremljal torej samo Kastelic. Tisti Kastelic, ki je sicer dobršen čas pred Čopovo smrtjo dobil od objektivnega Prešerna s sonetom „Mihu Kastelcu“ iskreno priznanje literarnih zaslug, a pesnikovemu srcu vendar že pred katastrofo nikdar ni mogel biti blizek, ker ga je odbijal z vsiljivim in nefinim vmešavanjem v njegove osebne zadeve, skoraj skopuško mislijo na

denar, spletkarskim ali vsaj nepremišljenim prenašanjem pošt, gizdavostjo in častihlepnostjo in še marsičim. Ko se je zgodila katastrofa, se Prešeren menda svoj živ dan ni več iznebil takih vprašanj, kakor: ali bi se nesrečni licejski bibliotekar bil dal rešiti? kako je Čopov spremljevalec Kastelic razumel svojo prijateljsko in človeško dolžnost?

Na vprašanje še danes ni lahko odgovoriti, ker viri niso dovolj jasni ali so izgubljeni.

Da bi bil kdo javil Čopovo smrt z natisnjenim naznanilom, ni izpričano in je malo verjetno.

Uradna poročila o Čopovi smrti omenjajo le golo dejstvo, da je Čop utonil, ali pa navajajo za vzrok smrti v vodi mrtvoud.

Kastelic, ki je bil 1835 v licejski knjižnici poleg Čopa edini uradnik ter je imel kot očividec še posebne dolžnosti, je izporočil dne 7. julija 1835 rektoratu ljubljanskega liceja menda le gola dejstva, da „je Čop utonil 6. julija 1835 ob 8. zvečer v Savi nad Tomačevim, kamor sta se šla oba kopat“ (Stefan po aktih v arhivu Državne knjižnice v Ljubljani v MMK 1907, 77; danes ni mogoče najti niti koncepta v arhivu Državne knjižnice, ki ga je 1907 menda rabil Stefan, niti odposlanega dopisa v arhivu bivšega liceja v humanistični gimnaziji ali v fasciklju 54, št. 28, iz 1835 v arhivu bivšega ljubljanskega gubernija v Narodnem muzeju v Ljubljani).

Tudi korar in ravnatelj teoloških študij *Jurij Zupan*, ki je bil 1834/1835 rektor ljubljanskega liceja, je sporočil 7. julija 1835, št. 36, guberniju zopet le gola dejstva Čopove smrti v Savi: „Über vom hiesigen Lycealbibliothek-Skriptor Kastelic gemachte Anzeige bringt das Lyceal-Rektorat gehorsamst zur hohen Kenntniss, daß der Bibliothekär des hiesigen Lyceums Mathias Zhop gestern Abends ungefähr um 8 Uhr beim Baden in der Save oberhalb des Dorfes Tomazhov ertrunken sei.“

Čopova smrt je zabeležena v *mrliških maticah* frančiškanske župnije v Ljubljani, dasi je bival bibliotekar licejske knjižnice s sestro Minco v uradnem stanovanju poleg prostorov za biblioteko v drugem nadstropju licejskega poslopja na današnjem Vodnikovem trgu, torej pod šenklavškim zvonom: pogreb dne 8. julija 1835 je bil namreč iz civilne bolnišnice na oglu današnje Tyrševe ceste in Dalmatinove ulice, kamor so prepeljali mrliča iz Tomačevega. Zapis v matici se glasi (kar je razprto, je v matici natisnjeno): „J a h r, M o n a t u n d T a g: 1835. 6. July. S t a d t, M a r k t o d e r D o r f: C i v. S p i t a l N o. I. N a m e . . . : H r. M a t h i a s Z h o p p K. k. L i z e a l - B i b l i o t h e k a r . . . K r a n k h e i t . . . : E r t r u n k e n g e f u n d e n i n d e r S a v e g e r i c h t l i c h b e s c h a u t. V e r s e h e n o d e r n i c h t: —. N a m e n d e s e i n s e g n e n d e n P r i e s t e r s: P. F e l i z. R a n t G u a r d u. P f a r r e r.“

S poročilom v *uradnem listu* z dne 16. julija 1835 pa je prišla v svet ugotovitev sodnega zdravnika v bolnišnici, da se je zgodila nesreča zato, ker je Čopa udarila kap: „Verstorbene in Laibach. 6. Juli. Herr Matthias Zhop, Lyceal-Bibliothekär, alt 38 Jahre, wurde während des Badens im Savastrome vom Schlagflusse getroffen, und im Civil-Spital, No. I, gerichtlich beschaut“ (L Zg 1835, str. 419).

Tudi pesnik *Hermannsthal*, ki je dne 18. julija 1835 objavil prvo obmrtnico, je ponovil uradno ugotovitev, da Čop „wurde am 6. I. M., badend in Save, vom Schlagflusse getödtet, und starb in einem Alter von 38 Jahren“ (IB 1835, 113).

Podrobnosti o nesreči so imele v prvih javnih osvetljavah barvo, kakršno jim je dajal Kastelic.

Navratil, ki je bil ob Čopovi smrti šele deset let star učenec osnovne šole v Metliki, je 1850 v prvi obsežnejši biografiji Čopa poročal o smrti tako, kakor je posredno ali neposredno izvedel od Kastelca: „Šestega julija 1835 popoldne je bilo. Dan je bil vroč. Čop se gre z nekim prijateljem v Savo pri Tomačevem pol ure od Ljubljane kópat. Ne kopljeta se dolgo, kar slavnega moža mertud vdari. Pod vodo se pogrezovaje zažene stók. Prijatelj že oblečen mu hoče z jeza kol podati; pa ga ne doseže — pomilovanja vredni mož zgine pod vodo. Prijatelj teče v bližno vas po ljudi. Pridejo, ga kmalo izpod vode dobé, ali ... mertvega. Ga dergnejo po koži, vojašk zdravnik, ki je bil ravno blizo, mu prereže žilo, ali revni Čop se ne zgane. Oživljajo ga nato še v Ljubljanskej bolnišnici, ali vse zastonj; duša se je bila od trupla že ločila, in se ne da posiliti nazaj“ (Vedež III, 35 in 36).

Drugi Čopov biograf *Kosmač*, Prešernov sošolec, ki je bil ob času nesreče sluga v licejski knjižnici, ne govori o mrtvoudu, pač pa izporoča novo podrobnost o času: „Hier (= v licejki) blieb er (Čop) in steter Thätigkeit bis zu seinem Tode, welcher ihn am 6. Juli 1835, halb 8 Uhr abends, in den reißenden Wellen de Save nächst Tomačev bei Laibach ereilte“ (MHK 1857, 130).

Karel *Melcer*, ki je bil 1827/1828 in 1828/1829 Čopov učenec, a poleti 1835 bogoslovec v četrtem letniku, je dopolnil 1865 Navratilovo in Kosmačevo poročilo z imenom Čopovega spremljevalca (Kastelca) ter dodal vtisk smrti na znanca in opis pogreba: „Bil je kaj vroči dan ponedelk 6. maliga srpana 1835. Popoldne je bilo, se gre Čop z gospodom Kastelicom kopat ... ne kopljeta se dolgo, kar slavniga moža mertud vdari ... Pod vodo pogrezovaje zažene stók, prijatelj mu hoče iz jeza kol podati, pa ga ne doseže, — milovanja vredni mož zgine pod vodo. Pridejo po klicu kmetovavci iz bližne vasi, ga kmalo iz pod vode potegnejo, ali ... mertvega. Zgodilo se je okoli osmih zvečer ... vojašk zdravnik ... oživljajo ga ... v bolnici ... Obžalovanje znancov in prijateljev je bilo neizmerno, kdo bi popisal žalost sestre, ki je pri njem stanovala, in brata, ko je žalostno novico na Dunaju dobil. Prešern ves ostermen se ne da tolažiti, še enkrat hoče mili obraz umerliga poljubiti, Quis desiderio sit pudor aut modus tam cari capitis? ... Hor. Pogreb 8. maliga srpana je bil slovesen, kakor ga dolgo poprej vidili nismo, neštevilna truma ga spremlja k zadnim pokoju“ (Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach 1865, 25 in 26).

Ivan Zupan, ki je se narodil več let po 1835, 1874 ni prav verjel v mrtvoud, sicer pa je v Kosmačevih in Melcerjevih poročilih le malokaj izpremenil: „Vruć dan je poneděljak, 6. srpnja g. 1835. M. Čop šeće se u družbi skriptora ... Kastelca po bečkoj cesti. Prijateljski razgovarajući prodju mimo groblja sv. Krištofora i dodju do sela Tomačeva, do Save ... Prijatelji kuplju se u Savi. Čopa popanu grčevi (ili mu kap pade?), on počne stenjati i na pomoć zvati, Kastelec hoće, da mu podade kolac ... sa savskoga jeza, nu ne dostiže ga, — Čop izčezne pod vodom. Kastelec zove, kmetovi dodju iz Tomačeva, ... oko osam ura na večer ... vojnički lčćnik ... u ljubljansku bolnicu ... badava ... žalost prijatelja i poznanaca (Prešernova) ... Sprovod Čopov bijaše sjajan. Dugo vrěmena nije se vidělo takova prijateljskoga učestvovanja ob jednakoj žalostnoj prilici. Sve misleće i sudeće občinstvo ljub-

ljansko bilo je na sprovodu (Program kr. više gimnazije na Reci 1873/1874, str. XXV in XXVI).

Toda že rano so se širili tudi glasovi, da je „kolikor toliko Kastelec zakrivil Čopovo nesrečo, ker ni imel toliko poguma, da bi bil za njim skočil, ter ga iz vode potegnil“ (Levec, Zvon 1879, 133). Obenem so si nekateri prišepetavali, „da je Čop morda nalašč šel v Savo smrti iskat“, in to zaradi ljubezni do Baragove sestre, vdove Höffernove (Jelovškova, Spomini 129).

A vse kaže, da tudi *Prešeren* ni povsem in vedno verjel verziji, ki jo je o črnem dnevu širil Kastelic.

Že to je presenetljivo, da *Prešeren* v zvezi s pesnitvami v spomin rajnemu prijatelju in mentorju nikjer ne omenja mrtvouda. Vendar bi se ta okoliščina dala tudi drugače pojasniti. V nemški elegiji „Dem Andenken des Matthias Čop“ so bile nekatere okoliščine v tercinah o sklepu Praduha v času, ko so „hladnejši žarki milega večernega solnca zlatili zeleni kras travnikov“ tako intimno popisani, da je bil vsak podatek pod črto nepotreben. Na nagrobnem spomeniku je zadostovala ugotovitev, da je rajnika „odnêsel val Save“, v slovenski elegiji pa opozoritev, da „v Save dereče valôv tam vrtinčinah smrt te zasači“, medtem ko je le urednik „*Novic*“, kjer je elegija dne 25. februarja 1846 prvič natisnjena, čutil potrebo, pripomniti, da je Čop „vtonil v Savi blizo Tomačeviga“.

Pomembni sta pa v tem oziru poročili dveh žensk, ki sta o nesreči govorili s pesnikom.

Prešernova hči Ernestina Jelovškova poroča po pripovedovanju svoje matere *Ane Jelovškove* iz 1874 in 1875: „Da je Matija Čop utonil v Savi, ko se je kopal, je znana stvar . . . In kdo ve, če se je to zgodilo le slučajno? Tudi temu velikemu možu se je življenje grenilo po možnosti . . . moja mati je posnela z nekaterih *Prešernovih* opazk, da je Čop morda nalašč šel v Savo smrti iskat“ (Spomini 34 in 129).

A *Prešernova* sestra Lenka pravi: „Na Kastelca se je pa *Katra* jezila in rekla: ‚Če bi bili kmečki fantje blizu, bi bili pa Čopa rešili iz vode. Kastelec, ki je šel z njim v Tomačevo, mu je premalo pomagal. Trgal je iz ograje rante in mu jih v vrtinec molil. Čop, ki se je potapljal, jih ni mogel zgrabiti.‘

Če pritegnemo k *Prešernovim* še poročilo *Franca Schumija* iz 1882, je vrsta ohranjenih verodostojnih poročil o dogodkih v Tomačevem dne 6. julija 1835 izčrpana. Schumi piše: „Als am 6. Juli 1835 . . . Čop in der Save zwischen den Dörfern Tomačevo und Stošice ertrank, wurde dessen Leichnahm vor das Haus Kovač (= št. 32) zurück gebracht, und zwischen dem Nußbaum und dem damals noch stehendem Stübchen, unter dem der Weinkeller war, gegen die Strane zu, auf dem Rasen niedergelegt. Es waren damals sehr viele Stadtleute bei Kovač (= Roterjeva gostilna), die sich aber beim Anblicken des Todten entfernten“ (Archiv für Heimatkunde I, 37). Schumi je imel te podatke menda iz prvega vira, ker je sin tiste Roterjeve (p. d. Kovačeve) Micike iz Tomačevega, ki se je dne 8. novembra 1841 poročila z Jurijem Schumijem, davkarjem na Viru, župnija Dob.

Dogodki 6. julija 1835 so se vrstili torej menda takole:

Ker je bil *Prešeren* do 6. ure zvečer v pisarni (LZ 1934, 733), Čop pa v biblioteki (MMK 1907, 114), je utegnil iskati Čop *Prešerna* 6. julija 1835

pač šele okoli četrta na sedem v stanovanju (Katra), katerega je imel pesnik takrat v isti hiši kakor Kastelic, namreč na Mestnem trgu št. 17 (DS 1926, 250). Ako sta šla Čop in Kastelic z Mestnega trga proti Tyrševi (Dunajski) cesti in potem mimo pokopališča pri sv. Krištofu proti kopališču (Ivan Zupan), sta mogla priti v dobri uri do Save med Tomačevim in Stožicami (Schumi), torej okoli pol osmih zvečer, tako da se je dogodila nesreča med pol osmo (Kosmač) in osmo (Kastelic, Jurij Zupan, Melcer, Ivan Zupan). Na trati pred gostilno Jožefa Roterja, p. d. Kovača, v Tomačevem št. 32 (Schumi), v kateri je zatekel Kastelčev klic na pomoč tudi vojaškega zdravnika (Navratil, Melcer, Ivan Zupan), je ležal ponesrečenec pač le kratek čas, ker so še upali, da ga ožive v bolnišnici (Navratil). Prešeren je izvedel za strašno izgubo pač šele med 8. in 9. uro zvečer, ko je ležal Čop že v bolnišnici, kamor je obupani pesnik hitel (Melcer, Zupan). Uvodne tercine v elegiji „Dem Andenken des Matthias Čop“ se nanašajo na svidenje pesnikovo z mrtvim prijateljem v civilni bolnišnici v Ljubljani.

Ni razloga za domnevo, da bi se bil sodni zdravnik v ljubljanski bolnišnici, ki je ugotovil mrtvoud, zmotil ali da bi bil namenoma navedel napačen vzrok smrti. Poročilo o stoku ponesrečenca je v skladu z mrtvoudom: omamljeni Čop je instinktivno zastokal (Navratil), ne pa klical na pomoč (Ivan Zupan kombinira pač napačno). Če bi ga bili napadli le krči (Ivan Zupan), bi pač ne bil samo zastokal. Proti domnevi samomora (Ana Jelovškova) govori predvsem dejstvo, da je šel ponesrečenec v Tomačevo v spremstvu ter želel imeti s seboj tudi Prešerna (Katra). Zelo nepreviden je pa bil, ako res ni znal plavati (Katra). Ako je bila kap lažje narave, bi se bil Čop morda dal rešiti, da so ga pravočasno potegnili iz vode ter začeli smotrno z njim ravnati.

Kastelic je pustil Čopa v vodi ter je bil že oblečen, ko je začul njegov stok (Navratil). Za moralno presojo njegovega ravnanja ni odločilen odgovor na vprašanje, ali se je Čop še dal rešiti, ampak odgovor na vprašanje, ali je Kastelic znal plavati. Preseneča, da poroča Katra le o Čopu in Prešernu, da nista znala plavati, ne pa tudi o Kastelcu, na katerega se jezi. Podoba je torej, da je Prešeren Čopovega spremljevalca zaradi ravnanja v Tomačevem po pravici obsojal.

Najobsežnejši in najbolj znani opis dogodkov v Tomačevem in v Ljubljani pod večer 6. julija 1835 je *Levčev* v članku o najpomembnejšem Prešernovem prijatelju (Zvon 1879, 131—134).

Levčev opis sloni v glavnem na Navratilu, Melcerju in Zupanu. Škoduje mu, da pisec ni iskal uradnih virov in da ni mogel rabiti tega, kar so vedeli Ana Jelovškova, Katra Prešernova in Franc Schumi. Med dobrodošle novosti spada poročilo brez navedbe vira, ki se tiče učinka tomačevske tragedije na kaplana Fistra (SBL I), pesnika Prešerna in druge; Levcu se je tudi posrečilo, dobiti v „čestitem starini našem, prof. P. v Ljubljani, ki je bil Čopov učenec“, vir, ki je zmanjšal pomen govoric, da bi bil „Kastelec zakrivil Čopovo nesrečo“. Vendar je v Levčevem opisu tudi več napačnih kombinacij: o uradnih urah v biblioteki do štirih (namesto do šestih); o kopanju med Tomačevim in Šmartnim; o Kastelcu, ki bi se bil še slečen na pesku hladil, medtem ko bi Čop že bil skočil v vodo in se začel potapljati; o prihodu vesti v Ljubljano že ob osmih itd.

*

K literaturi o Čopu, ki sem jo 1925 navedel v SBL, se uvršča danes že precej novih prispevkov: Pirjevec, Slovenski možje, M 1926, 95—96 (sep. 108—114); Žigon, Krajnska Čbelica v cenzuri, DS 1926, 156—9, 215—220; Gspan, S 25.jan. 1927; Murko, Matija Čop v Lvovu, ČJKZ VI (1927), 261 do 265; Ilešič, Iz vrazove literarne zapuščine, ČZN XXII (1927), 33, 36, 39, 40; Kidrič, Dvoje Čopovih pisem Kopitarju in drugo, ČJKZ VII (1928), 173; Arhiv za zgodovino in narodopisje I (1930—2), 353 (indeks: Slomškova, Smolnikarjeva in Vrazova pisma Čopu, cenzura Ahacljevih Pesmi itd.); Burian, Šafaříkovy dopisy Slovinci Jer. Kopitarovi v letech 1826 a 1827, Prameny Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě sv. 1 (1931), 40; Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje, 1933, 21, 25, 41, 42; Rospond, Sloweniec Matija Čop (1797—1935) o Adamie Mickiewiczu, Prace Polskiego Tow. dla badań Ewropy Wschodniej IV (1934), 279—300 (Glonarjev referat v ČZN XXIX, 68—9); Slodnjak, Pregled 1934, 525; Šifrer Tomo, Ob stoletnici smrti Matije Čopa, Znanstveni vestnik I (1934/5), 35—37; Milena Mohoričeva, Matija Čop, MP 1935, 249—257; Oven, Dr. Francè Prešeren, Krst pri Savici, Metlika 1935, 6. 11, 18—24, 27—31; Pirjevec, Matija Čop, Izbrano delo, Cvetje iz domačih in tujih logov, 6. zvezek, 1935; prispevki v pričujoči številki LZ.

Zelo pomembno delo je izvršil dr. Pirjevec, ki je Čopa približal mladini s posrečenim in komentiranim izborom njegovih pisem in del, in to v slovenskem prevodu. Kakor priča lepo število prispevkov iz mladih peres, Čopov problem tudi predstavnike mlade generacije vznemirja, tako da se smemo nadejati še zanimivih novih osvetljav. Več mojih stavkov v „Paberkih“ je izoblikovanih z ozirom na posamezna izvajanja v novih prispevkih.

Fr. Kidrič.

MIROSLAV KRLEŽA „EVROPA DANAS“

„Toga čoveka treba zgaziti!“

Knjiga „Evropa danas“ spada med najpomembnejša dela, ki jih je dal Krleža v dvajsetih letih svojega književnega udejstvovanja, je za hrvaške in sploh za balkanske razmere povsem izreden pojav ne samo po svoji vsebini, marveč tudi po nenavadni plodovitosti in dinamiki pisateljevega razvoja. Njegova nenehna in stalno rastoča tvornost dokazuje, da se umetnik, ki stoji nepretrgoma sredi življenja in ki nanj dejansko reagira, ne more „izpisati“, če je le njegov idejni in osebni odnos do stvarnosti dosleden in prečiščen.

„Evropa danas“ spada med knjige, ki so tolikanj značilne za dobo, v kateri so nastale, da njihov pomen daleč presega ozke meje literarnega ocenjevanja. Dandanašnji poznamo le dve vrsti knjig, ki nosijo pečat takšne časovne pomembnosti: dela, v katerih se na ta ali oni način zrcali negativnost dobe in družbe, in stvaritve, katerih odnos do te realnosti označujeta kritika in protest. Za slednje veljajo Krleževe besede: „Tipičen evropski pojav je, da so največje evropske resnice izgovorjene pod vešali, na moriščih, po ječah in na golgotah, te križane in popljuvane resnice pa postanejo evropske zastave in trajajo skozi vekove. Imena, ki so ponižana kakor javni pljuvalniki, imena, ki so zaznamenovana z obsodbami sodišč in javnega mnenja, postanejo evropski svetilniki, ki potem svetijo stoletja in stoletja.“

Celotno Krležovo delo in njegova osebnost izpričujeta takšno usodno in svetlo zaznamovanost. „Evropa danas“ pomeni prav v tem zmislu prvi